

Törökország és Izrael közeledése

Convergence of Turkey and Israel

EGERESI ZOLTÁN

KKI-elemzések

A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:

Külügyi és Külgazdasági Intézet

Lektorálta:

Szalai Máté

Szöveggondozás:

T-Kontakt Kft.

Tördelés:

Lévárt Tamás

A kiadó elérhetősége:

H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.

Tel.: + 36 1 279-5700

E-mail: info@ifat.hu

<http://kki.hu>

Jelen elemzés és annak következtetései kizárólag a szerzők magánvéleményét tükrözik és nem tekinthetők a Külügyi és Külgazdasági Intézet, a Külgazdasági és Külügyminisztérium, illetve Magyarország Kormánya álláspontjának.

© Egeresi Zoltán, 2022.

© Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2022.

ISSN 2416-0148

<https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.20>

Abstract: The paper aims at analysing Turkey's rapprochement to Israel by outlining the main, historical dynamics of the bilateral relations between the two states, especially during the last more than one decade when these turned to be problematic. It argues that recent turn in Turkish foreign policy has several causes such as the changing US foreign policy, the deteriorating economic relations in Turkey and other geopolitical (Middle Eastern) developments. As Ankara tries to mend fences with various Middle Eastern States such as the United Arab Emirates, Egypt and Saudi Arabia, the revision of its stance towards Israel fits to this regional pattern. However, recent rapprochement has its own limits due the multiple reasons such as Turkey's relations with Hamas and its domestic political sensitivity towards the plight of the Palestinians.

Keywords: Turkey, Israel, diplomatic rapprochement, Middle East

Absztrakt: Az elemzés Törökország Izraelhez történő közeledését veszi górcső alá a kétoldalú kapcsolatok meghatározó, történelmi dinamikáinak, különösen ezek konfliktusossá válásának utóbbi bő évtizedének bemutatásával. A tézise, hogy a legújabb török külpolitikai fordulat különböző tényezők együttes fennállásának köszönhető, úgy is mint az Egyesült Államok külpolitikájának változása, Törökország egyre rosszabb gazdasági helyzete és egyéb geopolitikai (közelkeleti) fejlemények. Izrael külpolitikájának felülvizsgálata is illeszkedik abba a regionális trendbe, hogy Ankara rendezze a kapcsolatait az Egyesült Arab Emírátságokkal, Egyiptommal és Szaúd-Arábiával. Azonban a közeledésnek megvannak a maga korlátai, mint például Törökország kapcsolata a Hamasszal, illetve belpolitikai érzékenysége a palesztinok helyzete iránt.

Kulcsszavak: Törökország, Izrael, diplomáciai közeledés, Közel-Kelet

BEVEZETÉS

Az izraeli államfő, [Isaac Herzog 2022. március 9–10-én Törökországba látogatott](#). Ez volt 2008 óta az első államfői szintű találkozó a két ország között, s mint ilyen, egy új déttente jelének tekinthető, amely idővel elvezethet egy átfogó rendezéshez és a kapcsolatok normalizációjához. A két állam viszonya fokozatosan, viszont aránylag gyors ütemben romlott meg 2008–2010 között, ami végül a nagykövetek visszahívásában és ellenséges hangnemű kommunikációban öltött testet. Ugyan az utóbbi tizenkét évben voltak a mostanihoz hasonló, békülékenyebb időszakok, azonban ezek nem váltak tartóssá, s a török–izraeli közeledés mindvégig törékeny maradt. Az elemzés a két ország közötti viszony dinamikáját vizsgálja, azokat a tényezőket, amelyek a mostani közeledésben közrejátszottak. Egyúttal értékelni kívánja a jelenlegi folyamat kimenetelét.

A SZAKÍTÁSHOZ VEZETŐ ÚT: A TÖRÖK–IZRAELI KAPCSOLATOK ÍVE

A nyugati szövetség (majd később a NATO) felé orientálódó, ugyanakkor az arab világgal meglehetősen hűvös viszonyt ápoló Törökország volt az első muszlim állam, amely elismerte Izraelt, még 1949-ben. A következő évtizedekben alapvetően jó viszony alakult ki a két fél között, különösen igaz ez az 1950-es évek első felére. Majd az 1960-as évektől a kapcsolatok egyre problémásabbá váltak, először az 1967-es hatnapos, majd a jom kippuri háború, illetve az azután bevezetett olajáremelés miatti: ekkor a török vezetés a gazdasági visszaesés elkerülése érdekében igyekezett jobb kapcsolatokat kiépíteni az arab államokkal, azonban ez nem jelentette az izraeli kapcsolatok feladását.

Az első komoly válságot az 1980-as Jeruzsálem törvény idézte elő – az izraeli parlament egész [Jeruzsálemet az ország fővárosának ismerte el](#) – ekkor válaszul Ankara a diplomáciai kapcsolatokat nagyon alacsony szintre, a nagykövetet visszavonva a másodtitkári szintre csökkentette.

Az 1991-es madridi konferencia aztán lehetőséget adott, hogy javítsa kapcsolatát Izraellel, s újra nagyköveti szintre emelték azt. A rákövetkező évben, 1992-ben ünnepelték a spanyolországi zsidóság kiűzésének 500. évfordulóját (jelentős részük az Oszmán Birodalomban telepedett le), [amelyre meghívták Izraelt is](#), ami nyitott volt a közeledésre. A többi már történelem: a következő tízéves időszak sikertörténetnek tekinthető a két ország között, különösen 1999, amikor az isztambuli földrengés miatt Tel-Aviv humanitárius segílyt nyújtott.

Az 1980-as években a számos probléma miatt megromló szír–török (illetve kisebb részben iraki–török) viszony szintén afelé tolt a Törökországot, hogy javítsa kapcsolatát Izraellel. Damaszkusz egyrészt már 1938-tól, a mai Hatay tartomány elszakításától kezdve neheztelt Ankarára, majd a hidegháború alatt Moszkvával épített ki jó kapcsolatokat, sőt, szovjet bázis létrehozására is engedélyt adott, ami aggodalmat keltett Törökországban. A helyzet romlott, amikor a kelet-törökországi duzzasztógáták építése miatt a két ország között megint kiélezettebbé vált a viszony, hiszen az Eufrátesz vízhozama csökkenni kezdett, negatívan befolyásolva a szíriai mezőgazdaságot. Az 1980-as évek elejétől részben ennek hatására adott menedéket az Abdullah Öcalan vezetése alatt álló Kurdisztáni Munkáspártnak (PKK), ami 1984-től kezdve elindította fegyveres harcát Törökország ellen, amely az 1990-es években érte el csúcspontját.

A történelmileg, politikailag és gazdaságilag biztosított rossz szomszédi viszony tehát adott volt, s ebben a helyzetben, a geopolitikai sakkjátszmaiban a Szíria hátában lévő, azzal ugyancsak rossz viszonyban lévő, ugyanakkor Washingtonnal szorosabb kapcsolatot kiépítő Izrael hasznos és készleges partnernek tűnt.

Ahogy (elsősorban a PKK támogatása miatt) egyre kiélezettebb lett a viszony Damaszkusz és Ankara között, úgy erősödött a török–izraeli reláció, különösen a katonai együttműködés terén. A PKK és vezetőjének kiutasítása (majd Öcalan 1999 elején Kenyában történő elfogása után) megnyílt az út a szír–török kapcsolatok normalizációja felé. Ahmet Necdet Sezer, szekulárisnak tekintett török köztársasági elnök idején (2000–2007) elindult ez a folyamat.

Ez nem jelentette az izraeli kapcsolatok leépítését, azonban jelezte a török szomszédspolitikája változását. Azonban az már intő jel volt, hogy a 2000-ben kezdődő második intifádát már a híradókon keresztül az egész török lakosság követhette, s ez nem használt Izrael megítélésének. Ezzel együtt az Igazság és Fejlődés Pártjának (AKP) 2002-es hatalomra kerülése új belpolitikai dinamikákat indított el. Ugyan a Recep Tayyip Erdoğan vezetése alatt álló párt igyekezett magát egy jobbközép, konzervatív, ugyanakkor vallásos erőként definiálni, maga a vezetés jó része a korábbi keményvonalas iszlamista pártokban politizált. Ezeket, a Necmettin Erbakan nevével fémjelzett formációkat a vallás hangsúlyozásán túl Izraellelenség és a palesztinok melletti kiállás is jellemezte. Ez az örökség a 2000-es évek elején nem volt (nem lehetett) annyira meghatározó a hadsereg és egyéb politikai ellenfelek miatt hatalmát illetően állandó bizonytalanságban lévő kormánnyal szemben (1997-ben pontosan Necmettin Erbakant puccsolta meg a hadsereg), amely igyekezett jó viszonyra törekedni a nyugati hatalmakkal és az európaizáció bajnokaként megjelenni.

Az AKP első évei ennek megfelelően az 1990-es évek szoros kapcsolatának folytatását jelentették, bár a török miniszterelnök Izraelt bíráló felszólalásai már akkor megterhelték a kapcsolatokat, noha nem okoztak komoly krízist. Maga [Erdoğan 2005-ben Izraelbe látogatott](#), ahol a Jad Vasemet is megtekintette, illetve Mahmúd Abbász palesztin vezetővel is találkozott. 2007 novemberében Simón Peresz akkori izraeli államfő még a török parlamentben is felszólalhatott. Ahogy a Közel-Kelet felé való nyitás folytatódott a 2007-es választások után is, Ankara igyekezett közvetíteni Szíria és Izrael között, ezt Erdoğan személyes ügynek tekintette. Az ország tehát egy megbízható muszlim partnerként jelent meg, amely egyrészt a palesztinok, másrészt Szíria felé is tud közvetíteni, ezzel jótékonyan hozzájárulva a régió stabilitásához, illetve nemzetközi presztízsét is növelve. Igaz, Izraelben aggodalmat váltott ki, hogy a Hamász 2006-os gázai hatalomátvétele után Ankara jó kapcsolatokat kezdett kiépíteni a szervezettel, de ez akkor még nem okozott jelentős feszültséget a két ország között. A felekkel jó viszonyra törekvő, közvetítői politikai szerep stabilnak tűnt egészen addig, amíg nem került sor komolyabb konfliktusra a palesztin–izraeli viszonyban, s Törökországnak nem kellett, vagy legalábbis nem döntött úgy, hogy oldalt választ.

Ezt a fordulópontot a 2008-as gázai intervenció hozta el, amikor Izrael megtámadta a Hamász ellenőrzése alatt lévő területet, ami komoly felháborodást okozott a török kormányzatban, illetve Izraellelenségekhez vezetett

az ország számos nagyvárosában. Az ellenérzéseknek maga Erdoğan adott hangot [2009 januárjában a davosi világcsúcson](#), amikor Simón Peresz izraeli államfővel közös panelbeszélgetésen felelősségre vonta a civil lakosságot gyilkoló Izraelt (ez „[one minute](#)” néven híresült el később). A török miniszterelnök vélhetően spontán, azonban annál őszintébbre sikeredett megnyilvánulása hatalmas sikert hozott számára a török belpolitikában és az arab világban egyaránt. A 2009 márciusi helyhatósági választásokon ugyan rosszabbul szerepelt a korábbiakhoz képest a párt (az akkori pénzügyi válság hatásai is elérték az országot), azonban a davosi beszéd hatása tompította a szavazatvesztést. Az incidens pedig megnövelte Törökország presztízsét [az arab közvéleményben](#).

Ugyan voltak próbálkozások a kapcsolatok javítására, ezeket nem koronázta siker; mikor pedig a közös törökországi, az Egyesült Államok és Olaszország részvételével zajló hadgyakorlatból 2009 őszén kizárták Izraelt, Tel-Aviv a szír–izraeli tárgyalásokból zárta ki Ankarát, arra hivatkozva, hogy immár nem semleges fél. Újabb diplomáciai súrlódást okozott ezután, hogy számos török sorozatban meglehetősen rossz színben festették le Izraelt és az izraeli szolgálatok viselkedését, amely kritikát váltott ki Tel-Avivban.

A bel- és külpolitikailag egyaránt kifizetődő Izraelkritikus nyilatkozatok tovább rontották a helyzetet, amely végül a [Mavi Marmara flottilla incidensben](#) kulminálódott 2010 májusában. Az IHH (Emberi Jogi és Szabadságjogi és Humanitárius Segélynyújtási Alapítvány) segélyszervezet Gázába tartó flottilóját az izraeli fegyveres erők megrohanták, mivel többszöri felszólításra sem volt hajlandó visszafordulni és rakományát átvizsgálás céljából más kikötőbe lerakodni. Az incidensnek kilenc török áldozata lett (további egy 2014-ben halt meg), s a két ország közötti viszony drasztikus megromlásához vezetett. A török nagykövetet azonnal visszarendelték, az izraelinek pedig el kellett hagynia Törökországot.

2010 UTÁN: LASSÚ ENYHÜLÉS, ERŐS VISSZAESÉSEK

A válságon végül Barack Obama elnöksége alatt sikerült enyhíteni, akinek közbenjárására [2013-ban Benjamin Netanyahu izraeli miniszterelnök bocsánatot kért](#), azonban az incidens kapcsán felmerült török kéréseket, így az elhunytak családjainak kártérítésére és a Gázába irányuló segélyszállítmányok engedélyezésére még éveket kellett várni. A bocsánatkérés nem hozott érdemi változást a kétoldalú kapcsolatokban. Erre valójában 2015 november végéig kellett várni, amikor a törökök lelőtték a légterüket megsértő orosz Szu–24-es vadászgépet. A katonai incidens diplomáciai válságot szült, amelynek eredményeképpen Moszkva különböző szankciókat léptetett életbe. Ugyan ezek nem érintették az

energiaszektor – a török importgáz 50-60 százaléka érkezett Oroszországból –, azonban Ankara az orosz gázfüggőség érdekében az importportfólió diverzifikálása mellett döntött. Ebben a helyzetben értékelődött fel Izrael, ami a 2010-es évek elejétől kezdve számos, több száz milliárd köbméter földgázt rejtő mezőket tárt fel, s európai piacokra történő eljuttatásukból, illetve az izraeli gázból maga Törökország is részesülni akart.

A tárgyalások felgyorsultak, végül megállapodásra és a diplomáciai kapcsolatok helyreállítására [2016. június 27-én](#) került sor (ekkor rendezték a már korábban említett kártérítési és a segélyszállítmányokkal kapcsolatos kérdéseket, utóbbi kapcsán azt is, hogy azok izraeli kikötőn keresztül érkezzenek Gázába). A nagy reményekkel várt megállapodás azonban nem bizonyult tartósnak, a korábbi dinamikákhoz hasonlóan az izraeli–palesztin viszonyban bekövetkező konfliktusok ellehetetlenítették a két ország kapcsolatát. Ebbe a kapcsolatrendszerbe ráadásul beleszólt Donald Trump is, aki komoly erőfeszítéseket tett és sikereket is ért el annak érdekében, hogy javuljon a viszony egyes arab államok és Izrael között – lásd 2020 őszén [az Ábrahám megállapodások](#) –, másrészt a Golán-fennsík izraeli fennhatóságának és (a török kül- és belpolitikában amúgy is nagyon érzékenyen kezelt) Jeruzsálem Izrael fővárosaként való elismerése komoly bírálatokat kapott Ankarából (ideiglenesen a washingtoni nagykövetet is hazarendelték). Majd pedig válaszképpen a 2018 tavaszán kitört jeruzsálemi zavargásokra és az azt követő izraeli fellépésére a [török kormány visszahívta nagykövetét](#) és Erdoğan „terrorista államnak” nevezte Izraelt, egyúttal az izraeli nagykövetnek is el kellett hagynia az országot [kellemetlenségek közepette](#), tehát kevesebb mint két év alatt a két ország megint redukálta a diplomáciai kapcsolatait.

A TÖRÖK KÜLPOLITIKA VÁLTOZÁSA ÉS A JELENLEGI KÖZELEDÉS

Az elmúlt négy évben azért voltak próbálkozások a két ország közeledésére – 2020 őszén fel is merült, hogy nagykövetet küldene Törökország – azonban az izraeli államfő idén márciusi látogatásáig nem sikerült érdemi eredményt elérni. A palesztin–izraeli viszony konfliktusai (2021 tavaszán újfent kiújultak a harcok a Hamász és az izraeli védelmi erők között), Tel-Aviv folyamatos közeledése Ciprushoz és Görögországhoz (amelyekkel kifejezetten elmérgesítette a török viszonyt), az iraki kurd függetlenségi törekvések nyílt támogatása (ez különösen sok bírálatot kapott Törökországban) nem kedveztek a diplomáciai kapcsolatok helyreállításának.

A mostani fejlemények mögött a török külpolitika általános mintázata rajzódik ki, amely 2021 eleje óta figyelhető meg, azonban az utóbbi hónapokban vált még inkább láthatóvá. Mindez pedig a korábban konfliktusos relációk rendezését

jelentí – ezek intenzitásából és nagy számából fakadóan hosszú távra szóló diplomáciai váltásra számítunk, ami még a 2021 elején kezdődött számos tényező együttes hatásának köszönhető. Ezek közül az egyik legfontosabb az amerikai elnökválasztás eredménye, ami a török kormányzat irányába relatíve „megengedő” Donald Trump távozását és egy olyan új államfő beiktatását hozta magával, aki többször is kritizálta Erdoğant. Nem véletlenek tehát az utóbbi bő egy év során tett török erőfeszítések a fennálló problémák kezelésére. Ezek pedig szép számmal vannak, kezdve az Oroszországtól vásárolt Sz-400-as légvédelmi rakétarendszerrel és az emiatt hozott amerikai szankciókkal (CAATSA), folytatva Fethullah Gülen kiadatásával (a nevéhez fűződő vallási mozgalmat vádolja a török kormány a 2016-os puccskísérlet elkövetésével), a török állami Halkbank elleni eljárással az iráni szankciók kijátszása miatt, az emberi jogi kérdésekkel vagy a szíriai kurdokhoz fűződő viszonyal – hogy csak a fontosabbakat említsük.

Az amerikai reláció lényegi javítása azonban nem következett be, noha Ankara több javaslatot tett az Sz-400-as rendszerre, s próbált gesztusokat tenni például az afganisztáni nemzetközi reptér védelmét illetően (ez utóbbit az amerikai kivonulás és a tálib hatalomátvétel tette zárójelbe). Úgy tűnik, hogy az orosz–ukrán háború hozhat ebbe némi változást; Washington egyelőre elégedett a török közvetítési kísérletekkel, a montreux-i konvenció háborúra vonatkozó cikkeinek aktiválásával, noha azok egyelőre nem hoztak változást a háború folyamatába.

Az orosz–ukrán háborúban tett közvetítési kísérletek is azt bizonyítják, hogy a török külpolitika – amely amúgy is több mint egy évtizede igyekszik magát mediációs hatalomként felépíteni – törekedett arra, hogy megelőzze a háborút (illetve február 24-e óta arra, hogy csökkentse annak negatív gazdasági és külpolitikai hatásait), s egyensúlyozzon a Nyugat és Oroszország, illetve Ukrajna és Oroszország között.

A török külpolitikai fordulat látványosabb eleme az Egyesült Arab Emírátsokkal való kapcsolatok rendezése volt, amelyet már 2021 őszén Recep Tayyip Erdoğan látogatása is félmjelzett. Útját 2022 februárjában megismételte, akkor számos megállapodást aláírt a két fél, amelyek közül a legfontosabb egy 10 milliárd dolláros befektetésről szólt.

További lépés az egyiptomi és a szaúdi kapcsolatok rendezése lesz; a vonatkozó török bíróság jelezte, hogy [felfüggeszti a Hasogdzsi ügyet](#) (a még 2018 őszén az isztambuli szaúdi konzulátuson meggyilkolt újságíró), mivel a gyanúsítottak ellen nem tudnak megfelelő eljárást lefolytatni. A szaúdi vezetékényelmetlen ügy leállítással Ankara közelebb kerülhet a feszült viszony rendezéséhez.

Hasonló próbálkozásokat még a hagyományosan konfliktusos görög relációban is láthattunk: 2021 elejétől kezdve újra megindították az egyeztető tárgyalásokat, illetve több magasrangú találkozóra is sor került a vezetők között. Azonban ezek messze nem voltak elegendők a viták rendezésére, sőt, egy [görög–török fegyverkezési verseny](#) van kibontakozóban a Mediterráneumban.

KONKLÚZIÓ

Törökország és Izrael között 2022 elején diplomáciai közeledés vette kezdetét, amelynek jeleként Isaac Herzog izraeli államfő Ankarába látogatott. A látogatás ceremonális és szimbolikus jellege ellenére a két ország közötti feszültséggel teli kapcsolatok rendezése felé tett határozott lépésként értékelhető, s mindenképp pozitív fejlemény a 2008 előtti, alapvetően jó kapcsolatok megromlása utáni időszakhoz képest.

Ezt a diplomáciai fejleményt a török külpolitikában bekövetkező változások – a korábban problémás kapcsolatok rendezésére tett törekvések –, illetve gazdasági és energiapolitikai megfontolások tették szükségessé, amelyekre az izraeli vezetés pozitívan válaszolt.

Ennek ellenére még a két ország messze van a vitás kérdések rendezésétől. Egyrészt – az izraeli politikai rendszer jellegéből fakadóan – egy miniszterelnöki látogatás, illetve tárgyalás hozhatna áttörést az inkább ceremonális jogokkal rendelkező államfőihez képest, másrészt pedig olyan biztonsági-identitáspolitikai kérdésekben hozott török engedményekre lenne szükség, amelyet egyelőre nem valószínű, hogy Ankara megtenne. Ennek fő pillére a Hamász támogatásának, vezetőinek törökországi fogadásának leállítása lenne, ami az izraeli biztonsági aggodalmakra nyugtatóan hatna. Ezzel együtt kevésbé valószínű, hogy a palesztin kérdésben a két ország véleménye megváltozna, így a harcok kiújulása esetén hangos és elítélő török retorikai válasz várható.

A két ország gazdasági kapcsolatai azonban a komolyabb politikai viták ellenére is megmaradtak, illetve fejlődtek folyamatosan. Ezen a téren jelentős előrehaladást a mostani közeledés nem hozhat, noha a jelenlegi gazdasági helyzetben a török fél különösen szívesen fogadja a külföldi befektetőket. Ennél sokkal fontosabb az izraeli földgázmezőkből kitermelt gáz esetleges törökországi szállítása (vagy még inkább Anatólián keresztül az uniós piacokra szállítása), amely segítene a török gázdiverzifikációban, illetve növelné az ország regionális energiaelosztó szerepét. Ezt az opciót azonban mind gazdasági, mind politikai és biztonsági kérdések is problémássá teszik, így, noha török részről van együttműködési szándék, Tel-Aviv nem fogja elsietni a döntést – annál is inkább, mert a kifejezetten jó relációnak tekinthető görög és ciprusi részről folyamatos a nyomás az EastMed gázvezeték megépítésével kapcsolatban (igaz, úgy tűnik, ez egyre inkább lekerül a napirendről).

Összességében a török külpolitika 2021 előtti asszertivitása jelentős mértékben csökkent, egyúttal jóval békülékenyebb hangot ütött meg szomszédaival. Azonban ahogy a görög eset is bizonyítja, ez messze nem minden országnál működött, illetve a változó geopolitikai helyzet az eddig elért eredményeket is zárójelbe teheti. Az izraeli közeledés pontosan ebbe a trendbe illeszkedik, s ebből kifolyólag több tényező vet árnyékot a sikerességére és tartósságára.